

Emlékek Bay Zoltánról

Memories of Zoltán Bay

1986 januárjától 1987 decemberéig az Amerikai Egyesült Államokban a George Washington Egyetem (Washington D.C.) vendégprofesszora voltam. Ezen az egyetemen kezdte amerikai pályáját két magyar tudós: Teller Ede 1935-ben, valamint Bay Zoltán 1949-ben. A tanítás és kutatás mellett igyekeztem minél több amerikai nevezetességet meglátogatni, és minél több embert, főként amerikai magyar emigránsokat megismerni.

1986-ban húsvét ünnepe március végén volt. Az egyetemen több napos szünet volt, így elhatároztam, hogy a családommal New Yorkba kirándulunk. Beszéltem egyetemi évfolyamtársammal, aki Yorktown Heights-ban az IBM Kutató Központjában dolgozott és családi házukban – céltapasztalásomra – szíves vendéglátást ajánlott fel nekünk. Pár nap alatt meg tudtuk látogatni a kötelező turisztikai látványosságokat, a később földig rombolt WTC, Világkereskedelmi Központ két monumentális épületét, az Empire State Buildinget, ezeknek a tetején is voltunk, elhajóztunk a Szabadság szoborhoz, amit Marci fiam elnevezett „Sztettyú av Libödi”-nek, ahogy az amerikaiak a „Statue of Liberty”-t ejtik. Voltunk a Central Parkban és felkerestük a Püski könyvesboltot.

A könyvesboltban amerikai tartózkodásunkról, a népi írókról, paraszti sorsból fizikussá válásomról beszélgetve Ilus néni megkérdezte, hogy ismerem-e Bay Zoltánt. Mondtam, hogy a nevét ismerem, tudok a Hold-radar-visszhang kísérletéről, de többet nem nagyon tudnék róla mondani, különben is szakmailag nagyon kicsi ember vagyok én hozzá képest, hogy jönnék én ahhoz, hogy egy ilyen nevezetes tudóst személyesen zavarjak ismeretség kezdeményezésével. Ilus néni szerint igenis meg kell vele személyesen ismerkednem, hiszen Bay Zoltán is dolgozott a George Washington Egyetemen és ott lakik Chevy Chase-ben, nem messze a lakásunktól. Egy otthonról jött fizikus nem jelenthet zavarást és én el sem tudom képzelni, hogy Bay Zoltán mennyire közvetlen modorú, barátságos és kedves ember. Szinte rám parancsolt, hogy „keresd meg, hívd fel, itt van a telefonszáma, meg a lakásának a címe”. Visszatérve Washingtonba írtam egy rövid bemutatkozó levelet, feladtam és pár napon belül csengett a telefonunk, Bay Zoltán kíván velem találkozni. 1986 nyarán többször volt alkalmam beszélgetni Zoltán bácsival és feleségével, Duci asszonnyal, aki a feleségemet közeli barátságába fogadta. Asszonyok közt könnyebben alakul ki barátság, én szerény értékeim tudatában Zoltán bácsi iránt mindvégig mély tiszteletet, a tudásának és saját kútfejből fakadt kivételes tudományos eredményeinek kijáró csodálatot éreztem. Munkatársaival itthon, a Tungstam izzólámpagyár laboratóriumában találta fel a fotoelektron sokszorozót, majd a háború utáni nyomorúságos körülmények között 1946-ban végezték el a Holdról a radarvisszhang kísérletét. 1949 után az Amerikai Egyesült Államokban dolgozott, szinte végletekig finomította az időtartamnak és a fénysebességnek a mérési módszerét, így

Bay Zoltán és Kádár György Bay Zoltán kertjében

lehetővé vált, hogy a nemzetközi tudományos közösség a fénysebesség pontosan megmért számértékét rögzített természeti állandónak fogadja el. Ezzel a távolság mértékegysége 1983 óta Bay Zoltán és John White javaslata alapján a „fényre szabott méter”, vagyis a távolság mértékegységét nem a párizsi méterről jeleníti meg, hanem annak az időtartamnak az igen pontosan mérhető értéke határozza meg, amennyi idő alatt a fény az egy méter távolságot megteszi: $t_m = s/c = 1[m]/c[m/s] = 1/299792458$ sec. Bay Zoltán tudományos életpályája és eredményei csak tiszteletet és csodálatot érdemelnek, én legfeljebb csak méltatlan tanítványa lehettem volna, mégis örömteli elégedettséggel tapasztalhattam beszélgetéseink folyamán, hogy fizikus kollegájának tekint, feleségével együtt barátságos megbecsüléssel fogadja az otthonról jött ifjabb magyar családot.

Büszkén mondhatom, hogy Bay Zoltán a bizalmába fogadott, ezt fontos események jelzik. Bánffy György színművész amerikai előadó körútján bemutatta „Széchenyi István – A legnagyobb magyar” című monodrámáját Washingtonban is, az előadás után Bay Zoltánék látták

Bay Zoltán és Kádár György és felesége

vendégül őket feleségével együtt. Ez alkalommal minket is meghívtak a Bay családhoz és három házaspár egy egész délutánt töltött együtt felemelő hangulatú beszélgetéssel.

Számomra az egyik legfontosabb és legnagyobb büszkeségre okot adó esemény 1986 októberében az 56-os Forradalom 30. évfordulóján Bay Zoltánék házában a Washington környéki magyarok részvételével megtartott megemlékezés volt. A megismerkedésünk óta eltelt fél-évnyi idő alatt Zoltán bácsi annyira kiismert, megismerte a politikai körülményekre vonatkozó nézeteimet, hogy helyénvalónak tartotta megismertetésemet, bevezetésemet az emigráns magyarok társaságába, akik a hazai szocialista diktatúra rendszerét elutasították, legjobb esetben megszállási kényszer bábukormányja alatt sínylő nép rendszerének tartották. Itt ismertem meg Högye Mihály református lelkészt, Csicsery-Rónay István irodalmárt, a Pen klub emigráns magyar képviselőjét, Marton Endre újságíró és Wágner Ferenc író, aki angol nyelvű könyvet írt Bay Zoltán életéről, és több más, viszonylag idős amerikai magyar embert.

A másik fontos és büszkeségre okot adó jele Bay Zoltán bizalmának az volt, amikor 1987 elején átadott nekem egy vastag iratcsomagot, kézzel, tintával írott szöveget, „Az Élet erősebb” című írásának másolati példányát. Elmondta, hogy ezt a kéziratot az Egyesült Izzó második világháború alatti és utáni viszontagságairól, az ország háborúba lépésétől (1941) az Ő Amerikába érkezéséig (1949) történt eseményekről írta és 1950 óta őrizi. Eddig csak néhány amerikai magyar barátjának mutatta meg, én leszek az első magyarországi olvasó. Otthon azon az éjszakán egyfolytában elolvastam elejétől a végéig, felejthetetlen élmény volt a világos, pontos és szabatos szöveg tartalmát, leírt eseményeit átélni, történelmi, gazdaságtörténelmi és tudománytörténelmi jelentőségét felismerni. Legközelebbi találkozásunk alkalmával megkérdeztem, hogy ez miért nincs nyomtatott formában kiadva? Elmondta, a később kinyomtatott könyv előszavában is leírta, hogy attól tartott, hogy a nyomtatással

nyilvánosságra kerülő tények miatt a Rákosi-rendszer az otthon maradt családjának tagjait miatta megbüntetné akár bebörtönzéssel is. Megjegyeztem, hogy talán ennyi idő után a lazuló „gulyáskommunista” Kádár-rendszerben már nem kellene ettől félni, érdemes lenne kiadni. Döntés előtt még meg akarta ismerni Németh László lányának, a Kanadában élő Németh Magdának a véleményét is. 1987 augusztusában az amerikai magyarok Magyar Baráti Közösségének szervezésével a Lake Hope tónál minden évben Szent István hetében rendszeresen tartott ITT-OTT találkozón Németh Magda is megismerhette a kéziratot és az ő véleménye szerint is érdemes volt könyv alakban kiadni. Ezután Magyarországon Pungor Ernő és Marx György is megkapták a kéziratot és próbálták elintézni a kiadást. Marx elvitte a Magvető Kiadóhoz, ahol készséges kitörő örömmel késznek mutatkoztak a könyv megjelenítésére, de azért lett volna néhány részlet, amelyeket aktuális politikai indokokkal kihagyni javasoltak. Zoltán bácsi egyértelműen megüzente, hogy vagy úgy adják ki, ahogy le van írva, vagy sehogy. Így történt végül, hogy 1990-ben a hazatelepülő Püski Könyvesház és a debreceni Csokonai Kiadó együttműködésével „Csokonai-Püski” jelöléssel megjelent a könyv „Az Élet erősebb” címmel. A könyv azt írja le, hogy a háború alatt hogyan sikerült megmenteni az Egyesült Izzó legfontosabb berendezéseit és egyes trükkök alkalmazásával megakadályozni, hogy a németek leszereljék és Németországba telepítsék a gyárat, és a háború után hogyan nem sikerült lebeszélni az orosz megszállókat arról, hogy romboló vandalizmussal leszereljenek a gyárban minden fontos berendezést, amelyekből néhány vagonnyit a Szovjetunióban magyar hadifoglyok vakvágányra félretolva láttak rozsdásodni. Bay Zoltán tevékenyen részt akart venni a háborúban lerombolt ország talpra állításában, újra helyreállítottak az Izzóban egy gyártósort és az első működő izzólámpát „AZ ÉLET ERŐSEBB” feliratú díszdobozban állították ki, innen a könyv címe. A gyári, Akadémiai és egyetemi kommunista térfoglalások elleni küzdelem hozta el Bay Zoltán elhatározását, hogy barátja, Szentgyörgyi Albert példáját követve elhagyja Magyarországot.

Hazatérésünk után is tartottuk a kapcsolatot, Budapesti látogatásaik alkalmával mindig találkoztunk, 1990 tavaszán sikerült egy hivatalos úton, a COCOM lista feloldásáról tárgyaló küldöttség tagjaként Washingtonba utaznom és meglátogatnom a Bay családot. A mindig egészséges és energikus, szálegyenes tartású Bay Zoltánt 92 éves korában 1992-ben egy banális tüdőgyulladás vitte el. 1993 áprilisában Rómából autóztam haza a Gyulaváriban, szülőfalujában tartott temetésre. Ekkor alapította Bay Zoltán özvegye, Herczegh Júlia a Bay Zoltán Tudomány- és Technikatörténelmi Alapítványt, amelynek azóta kuratóriumi tagja vagyok. Idén 2023. június 17-én temettük el Gyulaváriban férje mellé az 2021-ben elhunyt feleségét, Herczegh Júliát.

Bay Zoltán, Kádár György, Bakonyi Imre, Tompa Kálmán és Takács László

Dr. Kádár György
fizikus, kutató professzor emeritus